

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

29^E JAARGANG

WOENSDAG 8 MAART 1944

No. 1446

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. F. ten Doesschate; P. Lieftinck (tijdel. afwezig);
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
M. F. J. Cool (Redacteur-Secretaris).

H. W. Lambers — Adjunct-Secretaris.

Abonnementsprijs van het blad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar („Prijvaststelling No. 052. IM. 312"). Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C.).
Telefoon 38340. Giro 840.

Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor Museum-
park, Rotterdam (C.).

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's
f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD: Blz.

Sociaal-economische problemen der Groninger veen- koloniën door Dr. H. J. Keuning	128
Snelvriesconserven van Indische vruchten door Ir. W. Spoon	130
De werkzaamheden van den Centralen Documentatie- dienst inzake Bedrijfsorganisatie door J. R. v. Man- sum	132
De tinmarkt en tinpolitiek door J. Willems	133
Overheidsmaatregelen op econo- misch gebied	135
Statistieken	
Stand van 's Rijks kas — De Nederlandsche Bank	135

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Op den voorlaatsten weekstaat van De Nederlandsche Bank waren de saldi van anderen teruggelopen met f 112 miljoen, terwijl op den jongsten weekstaat deze saldi met f 43 miljoen zijn gestegen. Aangezien de saldi van derden voor het overgrootste deel de „werkeloze" middelen representeren, zou men geneigd zijn daaruit te concludeeren, dat in de voorgaande week een aanmerkelijke verkrapping van het „surplus-aanbod" ter geldmarkt was ingetreden, en in de afgelopen week daarentegen een verruiming. Bij nadere analyse echter blijkt die conclusie niet juist te zijn. De daling van de saldi van anderen in de voorgaande week komt voor het overgrootste deel voor rekening van de omstandigheid, dat op den desbetreffenden balansdag de Schatkist, door plaatsing van een omvangrijk bedrag papier in de markt, over ruime middelen beschikte, die nog niet waren uitgegeven, maar natuurlijk wel bestemd waren om te worden besteed en derhalve weer aan de markt te worden toegevoerd. De momentopname op den balansdatum gaf dus niet de werkelijke geldmarktsituatie weer. De werkelijke marktverkrapping beperkte zich tot het verschil in den aanwas van de buitenlandse wisselportefeuille en dien van den biljettenomloop ad rond f 20 miljoen. Voor de rest was de daling van de saldi van anderen slechts een overgangsverschijnsel. In de jongste week daarentegen was de situatie andersom. In feite trad er een verkrapping van de markt in met f 35 miljoen. De biljettenomloop steeg met f 39 miljoen, de buitenlandse wisselportefeuille met slechts f 4 miljoen. De saldi van anderen intusschen stegen met f 43 miljoen als resultante van de geschetste invloeden en het interen van het creditsaldo van het Rijk met f 57 miljoen.

Intusschen behoeft het geen betoog, dat al deze mutaties, al of niet reële marktverkrapping zijnde, voor de situatie op de geldmarkt slechts van ondergeschikte betekenis zijn, gezien het zeer omvangrijke aanbodsruis. Oververzadiging blijft oververzadiging, en de graad daarvan is, voor het renteverloop irrelevant, zoolang er geen kans op volledige verdwijning van het aanbodsruis bestaat.

De obligatiemarkt was vast gestemd. De leening 1938 was op 101 goed gevraagd en ook voor de leening 1937 bestond bij stijgenden koers behoorlijke vraag. De voorkeur van een deel van het beleggend publiek voor vooroorlogse leeningen demonstreerde zich weer duidelijk. Ook de 3½ % leeningen waren intusschen vaster en werden regelmatig boven pari verhandeld. Het overhevelingsproces der obligatiën der jongste leening uit handen van bezitters, die inschreven in verband met den stok achter de deur, maar die niet blijvend deze fondsen wilden aanhouden, is langzamerhand teneinde en de vraag naar beleggingspapier is nog geenszins bevredigd. Het is nu weer ongeveer zeven maanden geleden, dat de laatste consolidatieleening werd uitgegeven, en dus komen wij langzamerhand weer in het stadium, dat publiek en kapitaalmarktinstututen uit nieuwe besparing en uit vrijkomende lossingen omvangrijke middelen ter beschikking hebben, waartegenover maar een beperkt aanbod staat, vooral nu het aanbod van speciale zijde niet of nauwelijks meer is te bespeuren.

SOCIAAL-ECONOMISCHE PROBLEMEN DER GRONINGER VEENKOLONIËN.

Het is nu reeds weer ruim tien jaar geleden, dat schrijver dezes in zijn proefschrift de economische en sociale ontwikkeling van de Groninger veenkoloniën beschreef¹⁾. Deze beschrijving bedoelde vooral te laten zien, hoe de bevolking met gebruikmaking van en in nauwe aanpassing aan de mogelijkheden, welke in het gebied gelogen waren, in den loop der tijden de onderscheiden middelen van bestaan had uitgebouwd tot een systeem, waarvan de sterke georiënteerdheid op den export naar het buitenland wel het domineerende kenmerk was. Zoowel de landbouw als de daarop-gebaseerde industrie vertoonden dit karakter. Deze sterke gerichtheid op het buitenland, met name op Engeland, dat wel de grootste afnemer van de veenkoloniale producten was, maakt het begrijpelijk, dat het veenkoloniale productieproces met alle vezels verbonden was met het stelsel van internationale arbeidsdeeling en een onbelemmerde uitwisseling van goederen. Geen wonder dan ook, dat de depressie in de dertiger jaren, die voor een goed deel aan dit stelsel een einde maakte, zijn invloed in de Groninger veenkoloniën wel in zeer sterke mate moest doen gevoelen en daar een aantal problemen moest opwerpen, die sindsdien feitelijk steeds de gemeederen hebben bezig gehouden.

Men zou dit problemen van den buitenlandschen afzet of problemen van externen aard kunnen noemen. Daarnaast kennen de Groninger veenkoloniën een aantal problemen van intern karakter, problemen het gebied zelf betreffende, die hun oorsprong vinden in de bijzondere vormen, waartoe het „genre de vie” van dit gebied zich op den duur had ontwikkeld, en die als gevolg van deze ontwikkeling zich op den duur daar wel moesten voordoen.

De interne problemen.

Het zijn deze interne problemen, die het onderwerp vormen van een verhandeling van den secretaris van de N.E.T.O., Dr. E. W. Hofstee, welke den titel draagt, die ook voor onderstaande beschouwingen is gekozen²⁾. Deze verhandeling is ontstaan uit een drietal lezingen, welke Hofstee in Maart 1948, op uitnodiging van het Departement Veendam—Wildervank van de Maatschappij van Nijverheid en Handel, voor een aantal vertegenwoordigers van het bedrijfsleven van de veenkoloniën heeft gehouden. Men is in de veenkoloniën verontrust, en terecht. De interne problemen, waarvan boven sprake was en waarvan de groote werkloosheid slechts één der symptomen vormde, waren de laatste jaren steeds nijpender geworden. Vooral ook, doordat in de veenkoloniën het productieproces zich bij het afnemen van de depressie niet in die mate herstelde als in andere gebieden, waardoor de veenkoloniën aldus met een bevolkingsoverschot bleven zitten, dat het bedrijfsleven van het gebied zelf niet in staat was op te nemen. Daarbij in aanmerking nemende de geheel anderen loop, welke het economische leven, vooral ook ten aanzien van de internationale betrekkingen, na afloop van dezen oorlog zal nemen, is het alleszins begrijpelijk, dat men in de Groninger veenkoloniën de toekomst met eenige ongerustheid tegemoet ziet.

Wijkt door de beperking van de doelstelling de verhandeling van Hofstee af van het proefschrift van ondergeteekende, waarop zij door haar actualiteit een welkome aanvulling vormt, ook in de gevolgde methode van behandeling vertoonden de beide genoemde publicaties groote verschillen. In stede van een ontwikkelingsgang geeft Hofstee een analyse. Hij gaat uit van de huidige economische en sociale structuur van de Groninger veenkoloniën en toont daarin het bestaan van een aantal economische en

sociale problemen aan, waarvoor de bevolkingsbeweging, de werkloosheid en het welvaartspeil van de bevolking hem het bewijsmateriaal leveren.

De bevolkingsbeweging leert, volgens Hofstee, dat de veenkoloniën een expansiegebied vormen, dat reeds gedurende de laatste 70 jaren niet meer in staat is geweest zijn bevolkingsoverschot in het bedrijfsleven onder te brengen. In den loop der tijden blijkt de werkgelegenheid in de Groninger veenkoloniën eerder kleiner dan grooter te zijn geworden en de werkloosheid blijkt, vooral in den vorm van seizoenwerkloosheid, betrekkelijk groot te zijn. In hun welvaartspeil, uitgedrukt in het gemiddeld inkomen per inwoner, blijken de Groninger veenkoloniën ongunstig af te steken zoowel tegenover sommige agrarische gebieden, als tegenover de eigenlijke industriegebieden, waarvoor ook in de literatuur de veenkoloniën nog steeds doorgaan.

Het is geen opwekkend beeld, dat Hofstee van de Groninger veenkoloniën geeft. Echter, zijn analyse is klaar en helder, en voor degenen, die van deze verhandeling kennis hebben genomen, behoeft er geen twijfel meer te bestaan, dat de problemen, welke boven werden genoemd, ook werkelijk aanwezig zijn. En wat vooral belangrijk en ook ten deele nieuw is, Hofstee toont aan, dat het bestaan van deze problemen niet uit den allerlaatsten tijd dateert, doch dat deze feitelijk reeds meer dan een halve eeuw lang aanwezig zijn. Terwijl ze echter in vroegeren tijd in zekeren zin werden verdoezeld door de telkens nieuwe aspecten, welke het economisch leven in dit gebied aannam, werden ze de laatste tientallen jaren, wanneer niet alleen van stilstand doch wellicht zelfs van achteruitgang moet worden gesproken, veel duidelijker zichtbaar.

Aanpassing en rationalisatie.

Waar moet nu de verklaring voor dezen stilstand of achteruitgang worden gezocht? Ligt de oorzaak bij de veenkoloniale bevolkingsgroep zelve en moet deze het ontstaan van de genoemde problemen worden aangerekend, of moet hier van het falen van het toegepaste productieproces worden gesproken? Hofstee's uitspraak, dat „als men hier enkel blijft doorgaan met zijn aandacht te besteden aan het bestaande, dan dreigt voor de toekomst niet alleen stilstand, doch zelfs „achteruitgang” suggereert in de eerstgenoemde richting en houdt m.i. een zacht verwijt in aan de veenkoloniale ondernemersgroep, vooral wanneer hij aan deze uitspraak een vergelijking met de Twentsche industrieelen laat voorafgaan. Met deze zienswijze is schrijver dezes het niet eens. In zijn proefschrift heeft hij aangetoond, dat de aanpassing van de bestaansmiddelen aan de mogelijkheden van dit gebied in vele opzichten volkomen is geweest, zelfs in de moeilijke jaren na 1930, toen het specifieke veenkoloniale productieproces geheel werd ontworpen.

Het betrekkelijk groote succes van den tarweverbouw in dit gebied, dat voor een belangrijk deel juist op deze aanpassing beruist, vormt hiervan een sprekend voorbeeld. Evenmin kan men de veenkoloniale ondernemersgroep groote tekortkomingen aanwrijven. Zeker niet, wat haar activiteit betreft, welke zij in het kader van de in dit gebied gelegen mogelijkheden heeft ontplooid: men denke slechts aan de groote vak kennis van de groep van landbouwers, aan de tijdige koersveranderingen in de organisatie der industrie, welke toch wel het werk van de groep der industrieele ondernemers is geweest; men denke ook aan de rationalisatie, welke zoowel in den landbouw als in de industrie heeft plaats gevonden. Echter, wanneer men de economische waarde van de rationalisatie en de efficiënte bedrijfsvoering voor de volkshuishouding als geheel erkent, moet men ook accepteren, dat als gevolg van de doorvoering daarvan zich op bepaalde gebieden moeilijkheden kunnen voordoen. Dat de veenkoloniale ondernemer zich in hoofdzaak met de interne organisatie van zijn eigen bedrijf heeft bezig gehouden en verder vooral

¹⁾ H. J. Keuning, *De Groninger veenkoloniën. Een sociaal-geografische studie.* Amsterdam (Paris) 1933.

²⁾ E. W. Hofstee, *Sociaal-economische problemen der Groninger veenkoloniën.* Assen (van Gorcum) 1943.

aan den buitenlandschen afzet zijn aandacht heeft besteed, mag hem toch niet als een tekortkoming worden aangerekend. Hofstee's visie op het verdwijnen van het veenkoloniale klein-landbouwbedrijf is m.i. danook onjuist. Het gemengde kleinbedrijf paste op den duur niet meer in het veenkoloniale productiesysteem van den uitsluitenden akkerbouw, en als klein-akkerbouwbedrijf, was het niet in staat de lasten te dragen van de groote behoefte aan vast en vlottend bedrijfskapitaal (aandeelen in de coöperatieve landbouwindustriën), welke aan dezen vorm van akkerbouw inhaerent was.

Hofstee wijst er op, dat de vermindering van de werkgelegenheid in de industrie voor een deel moet worden toegeschreven aan de rationalisatie, welke daar plaatsvond. Beteekende dit voor de Groninger veenkolonien een verzwareing van de bestaande moeilijkheden, de vraag kan worden gesteld, of zulks ook voor het veenkoloniale gebied als geheel geldt.

De Groninger veenkolonien slechts een onderdeel van het „veenkoloniale” gebied.

Hier ligt m.i. een tweede reden, waarom Hofstee's visie op de oorzaken van de problemen der Groninger veenkolonien niet geheel kan worden aanvaard. Hofstee plaatste zich in zijn beschouwingen op een te eng regionalistisch standpunt, nl. op dat der „Groninger” veenkolonien. Echter, de tijd is voorbij, dat deze het geheele veenkoloniale gebied uitmaakten. Niet alleen moet daaraan thans ook het uitgestrekte veengebied van de Drentsche monden, dat van de gemeente Emmen en verder van groote deelen van N.O. Overijssel worden toegevoegd, doch ook andere van oorsprong niet veenkoloniale gebieden, zooals Westervolde en de Woldstreek, hebben het veenkoloniale productiesysteem in den landbouw geadopteerd. Ook daar verzezen aardappelmeel- en stroocartonfabrieken. Een deglomeratie van de veenkoloniale landbouwindustrie moet hiervan wel het gevolg zijn, en wanneer in de dertiger jaren de aardappelverbouw moet worden ingekrompen, terwijl de ontginning van dalgrond in de nieuwe gebieden (en tegelijk daarmee ook de verbouw van fabrieksaardappelen) nog doorgaat, is het begrijpelijk, dat bij de opgelegde inkrimping de „oude” (Groninger) veenkolonien de meeste veeren moesten laten. En dat een aantal aardappelmeelfabrieken, vooral de technisch verouderde, in deze oude gebieden verdwenen, is volkomen in overeenstemming hiermee: hun grondstoffenareaal was te klein geworden. Met de verzorgende functie van de centra der oude veenkolonien is het al evenzoo gesteld. Een kwarteeuw geleden trok de R.H.B.S. te Veendam een belangrijk contingent van haar leerlingen uit Stadskanaal en de Drentsche monden; bij de voortgaande ontwikkeling van het Drentsche veengebied kreeg dit echter zijn eigen inrichtingen voor middelbaar onderwijs te Stadskanaal en Ter Apel. Er zouden meer van dergelijke voorbeelden aan te voeren zijn, die er op wijzen, dat de Groninger veenkolonien van het veenkoloniale gebied bij uitnemendheid tot een deel van een grooter geheel zijn geworden, waarmede noodzakelijkerwijs wel een relatieve vermindering van de betekenis van dit oude gebied gepaard moest gaan.

Los van alle streek-chauvinisme zou men de ontwikkeling, zooals die zich gedurende de laatste tientallen jaren in de veenkolonien voltrok, als iets natuurlijk kunnen beschouwen. Objectief gezien, zou men er dus vrede mee kunnen hebben, dat de veenkolonien van het industriegebied onzer schoolboeken worden teruggebracht tot een agrarisch gebied met matige industrialisatie, zooals ook schrijver dezes het gebied reeds in zijn proefschrift kenmerkte. Naast deze — in het kader van de geografische beschouwingwijze volkomen verdedigbare — fatalistische getinte opvatting, kan men trachten dezen teruggang binnen zekere perken te houden en de ongewenschte gevolgen daarvan zoo veel mogelijk tegen te gaan. Zulks kan bijv. geschieden door de verzorgende functie van verschillende

der veenkoloniale centra te bevorderen en de zuigkracht van de metropool van het Noorden, de stad Groningen, tegen te gaan, een mogelijkheid, waarop ook Hofstee wijst. Men dient echter niet te vergeten, dat een dergelijk streven ten hoogste één of twee van deze centra (Veendam en Hoogezand) ten goede zou komen en dat het verschijnsel van de explosie daarmee niet zal ophouden.

Nieuwe mogelijkheden.

Wil men de negatieve ontwikkeling echter niet aanvaarden — en dat willen noch Hofstee, noch de schrijver — dan moet er in de Groninger veenkolonien iets nieuws komen, en wel in den vorm van een nieuwe werkgelegenheid, welke in hoofdzaak op het terrein van de industrie zal moeten worden gezocht. Men kan dan trachten de voorwaarden daarvoor zoo gunstig mogelijk te maken. Hofstee noemt in dit verband verschillende desiderata, die dan zullen moeten worden vervuld: nl. de snelle uitvoering van het kanalenplan (aanleg van een voor schepen van 600—1.000 ton geschikt kanaal van Groningen naar Statenzijl met zijkanalen naar Wildervank en Oude-Pekela), dat Hofstee nog wil uitbreiden tot een verbinding Delfzijl—Twente. Kan over de doelmatigheid van de geprojecteerde kanalen nog eenig verschil van meening bestaan, volkomen eens kan men het zijn met het pleidooi van Hofstee voor het behoud en de verbetering van de spoorwegverbinding van Stadskanaal en Veendam met het overige deel van ons land. Evenals de afschaffing van de watertollen, die de transportkosten in dit gebied zoo hoog maken, zijn dit maatregelen, die van de Overheid moeten uitgaan. Daarentegen zal het initiatief voor de vestiging van nieuwe industriele bedrijven van de zijde van de particulieren moeten komen. Van de zijde der veenkoloniale groep zelve? Naar mijn meening gaat het niet aan, den veenkolonialen ondernemer de sociale functie op te leggen van het scheppen van werkgelegenheid, zooals Hofstee op blz. 51 en 52 van zijn verhandeling wil doen. De veenkoloniale industrieel verkeert in het stadium van de consolidatie en de weloverwogen aanpassing van zijn bedrijf aan afzetmogelijkheden. Hofstee miskent verder het agrarisch karakter, dat de industrie van dit gebied draagt en zijn vergelijking met Twente gaat dan ook mank. De Twentsche textielindustrie wordt in zijn ontwikkelingsmogelijkheid niet geremd door het feit, dat haar voorziening met grondstoffen aan zekere grenzen gebonden is, m.a.w. door de productiecapaciteit van het standplaatsgebied beperkt wordt, zooals in de veenkolonien wel het geval is; de Twentsche ondernemer is daardoor veel vrijer in de „planning” van zijn bedrijf, afgezien nog van het feit, dat hij in staat is steeds weer nieuwe goederen op de markt te brengen, waarvoor het aardappelmeel en het stroocarton zich minder goed leenen.

Neen, wanneer de Groninger veenkolonien nieuwe industrieën moeten hebben, dan zal het initiatief, en ook het kapitaal, van buiten het gebied moeten komen. Dan zullen het, vooral waar de aanwezigheid van goede en goedkope arbeidskrachten volgens Hofstee de attractie voor industriele vestiging in dit gebied vormen, fabrieken van het karakter als van Philips of van de Enka moeten zijn, die hier de oplossing van de problemen moeten brengen. Doch tegelijk ligt hier dan een taak voor de N.E.T.O., die de aantrekking van dergelijke bedrijven zoo veel mogelijk moet bewerken. Anderzijds ligt er ook een taak voor de veenkoloniale bevolkingsgroep in het algemeen, nl. om steeds waakzaam en actief te blijven en op kleiner gebied steeds vernieuwend op te treden. Men krijgt wel eens den indruk, dat, vergeleken met een kwarteeuw geleden, de veenkoloniale bevolking eenigszins is ingedut. De betrekkelijk slappe houding, welke ten toon gespreid werd, toen het om het behoud van de spoorverbinding ging, was wel een bedenkelijk symptoom en ook in de allerlaatste jaren blijkt, vooral bij de agrarische groep, weinig begrip te bestaan voor de sterke georiënteerdheid van de streek op het bui-

tenland, welke indirect toch ook voor den landbouw gold.

Tenslotte moge nog een kleine onjuistheid in de verhandeling van Hofstee worden gecorrigeerd. Op blz. 43 merkt deze op, dat het verkeer met vrachtauto's in het Noorden van Groningen sterker is ontwikkeld dan in de veenkoloniën, en geeft dienaangaande voor beide gebieden het aantal vrachtauto's per 1.000 inwoners. Hofstee heeft er echter geen rekening mee gehouden, dat in de cijfers over 1938, welke hij gebruikt, ook de landbouwtractoren zijn begrepen. Gebruikt men de cijfers voor 1939, waarin deze buiten beschouwing kunnen worden gelaten, dan brengt dit wel geen verandering in de conclusie, doch de verschillen tusschen de beide gebieden blijken dan veel minder groot te zijn (resp. 7,1 en 5,0 vrachtauto's per 1.000 inw.).

Dr. H. J. KEUNING.

SNELVRIESCONSERVEN VAN INDISCHE VRUCHTEN.¹⁾

De laatste jaren heeft de snelvriesmethode voor het conserveeren van fruit, groente, vleesch en visch ook in ons land zeer de aandacht getrokken. Bij die methode wordt het product in zoo versch mogelijk toestand snel afgekoeld tot vele graden onder het vriespunt (zgn. diepvriezen), waarna het bewaard blijft bij temperaturen van -15 tot -20° C. (al naar het product). De snelle afkoeling kan op verschillende manieren worden bereikt; bij fruit en groente bijv. door de producten, verpakt in doozen van gearaffineerd papier, cellophaan e.d. materialen, een tunnel te laten doorloopen, waardoorheen met groote snelheid een zeer sterk afgekoelde luchtstroom passeert. Door het snel op lage temperatuur brengen wordt bereikt, dat zich in de wefels der producten slechts zeer fijne ijskristallen vormen, zoodat nauwelijks eenige beschadiging in den cellenbouw wordt veroorzaakt. Na het ontdooien komt het ingevroren artikel daardoor in goede conditie en met een aantrekkelijk uiterlijk voor de consumptie beschikbaar.

De snelvriesmethode is haar ontwikkeling begonnen in de Vereenigde Staten van Amerika²⁾ en vond al spoedig navolging in Duitschland³⁾. Naar de zoeven beschreven wijze van verpakking in doozen heeft men er in Amerika wel de naam „frozen-pack” of „cold-pack method” aan gegeven. Ook in Nederland wordt de werkwijze toegepast; van de ontwikkeling zowel elders als hier te lande heeft *mr. H. J. Onnes* enkele jaren geleden in een drietal artikelen een beschrijving gegeven⁴⁾. In het derde artikel wordt aan het slot in het bijzonder de ontwikkeling in Nederland in de naaste toekomst en daarna in de volgende woorden besproken:

„Voorts zal ook transoceanische export tot de mogelijkheden gaan behooren. Het staat vast, dat men in Oost- en West-Indië belangstelling zal hebben voor het in bijna verschen toestand geconserveerde product van Nederlandschen grond. Ook Zuid-Afrika, Zuid-Amerika en Australië, waar onze zomergroenten en ons zomerfruit in den winter snelgevroren kunnen arriveeren en vanwaar terugvracht aan vriesgoed beschikbaar is, zullen voor onze bodemproducten bereikbaar zijn. De snelvriesconservenindustrie opent, gelijk men ziet, bij juist inzicht en volle activiteit perspectieven voor eenige vitale Nederlandsche bedrijfstakken.”

Die woorden waren eenigen tijd geleden aanleiding tot besprekingen van de Afdeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut met *mr. Onnes* over de mogelijkheid het snelvriesprocédé ook in Indië toe te passen, in de eerste

plaats op Indische vruchten en vruchtensappen. Daarbij werd allereerst gedacht aan snelgevroren ananas en ananassap uit ter plaatse volkomen tafelrijp ge oogste vruchten, voorts aan de mangga, één en ander in navolging van de belangstelling daarvoor bestaande in Amerika en Frankrijk. In het algemeen bleek van bijzonder belang de vraag in hoeverre Indische vruchten, in behoorlijk grooten omvang met standaardkwaliteiten geteeld, dichtbij de productieplaats en dichtbij een afscheephaven kunnen worden verwerkt tot hetzij met suikerstrooptoevoeging snelgevroren „versche” vruchten, hetzij tot al of niet door moderne centrifugeermethodes geconcentreerd bevroren vruchtensap. Over de resultaten van het overleg mag hier één en ander worden medegedeeld.

Zoals bekend is, is van de verschillende Archipel-eilanden Java het eiland met de meest intensieve vruchtenteelt. Het is dan ook op Java geweest, dat men al vroeg belangstelling toonde in de snelvriesmethode; in 1934 werd aan een Amsterdamsch handelshuis een proefzending snelgevroren ramboetans gezonden. Wij waren in de gelegenheid de zending te keuren⁵⁾. Te Batavia waren de vruchten, na verwijdering van de schil, in gewone conserveblikken gedaan, overgoten met een 15 % suikeroplossing en na sluiting zonder sterilisatie snel afgekoeld tot ongeveer -10° C. In dien bevroren toestand werden de blikken in de vrieskamer van één der mailbooten (temperatuur ± -7 C.) naar Amsterdam verzonden. Toen wij de vruchten beoordeelden waren ze dus ongeveer een maand bevroren geweest. Bij ontdooien bleek de geur nog volkomen frisch, de smaak zuiver. In blikken, die bij kamertemperatuur bleven staan, bedierven de vruchten na eenige dagen.

De proeven zijn bij ons weten niet voortgezet. Het eerste resultaat is, wat de ramboetan betreft, in elk geval niet ongunstig geweest, want het bleek mogelijk de vruchten goed over te brengen.

Nu is de ramboetan geen bijzondere Indische vrucht, althans niet met een opvallenden smaak (aroma) en geur en misschien heeft ook daardoor de proefzending slechts matige belangstelling getrokken. Maar ook kwam daarbij, dat kort daarna in Indië belangstelling ontstond voor ter plaatse kiemvrij bereide vruchtensappen (zoogenaamde mosten), die, in flesschen verpakt, gemakkelijker zijn te hanteeren en te verzenden dan bevroren vruchten en sappen, welke voor behoud van de kwaliteit tot aan den consument steeds ver beneden het vriespunt moeten blijven (de zgn. vriesketting mag niet verbroken worden). Veel is daarbij te danken aan het in 1935 opgerichte Conserven-Laboratorium, gevestigd te Batavia en onderdeel van den Dienst van de Landbouw en Tuinbouwvoorlichting, verbonden aan het Departement van Economische Zaken. In dat instituut zijn namelijk proeven genomen met tal van Indische vruchten en is tenslotte vastgesteld, welke vruchten de beste vooruitzichten openen voor verwerking op most, als blikconserven, enz. Dat alles niet met de bedoeling terstond een uitvoer te schepjen, maar allereerst voor de behoefte van Indië zelf en dan in het bijzonder voor die eilanden buiten Java, waar de fruitteelt slechts gering in omvang is. Zulks neemt niet weg, dat af en toe proefzendingen naar Nederland aan de Afdeling Handelsmuseum zijn gezonden, om zich tijdig op de hoogte te stellen van de Europeesche wenschen en eischen ten opzichte van sappen en conserven van Indische vruchten⁶⁾. Zoo verzorgden wij in 1936 de beoordeeling van ananassap en most⁷⁾, in 1937 en '38 van Indische champignon geconserveerd in een zout-oplossing⁸⁾ en van (geschilde) ramboetan, met en zonder pit,

¹⁾ Meded. Afd. Handelsmuseum 15, 120 (1935). (Inlichtingen en Onderzoekingen in 1934).

²⁾ Verg. bijv. *Alg. Landbouwweekblad Nederl. Indië* 22, 250 (1937).

³⁾ Meded. Afd. Handelsmuseum 17, 115 (1937). (Inlichtingen en Onderzoekingen in 1936).

⁴⁾ Meded. Afd. Handelsmuseum 20, 102 (1939). (Inlichtingen en Onderzoekingen in 1938).

¹⁾ Dit artikel wordt mede gepubliceerd als Bericht van de Afdeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut No. 202.

²⁾ Zie bijv. *D. K. Tressler en C. F. Evers*, „The freezing Preservation of Fruits, Fruitjuices and Vegetables”, New-York 1936.

³⁾ *K. Paech en E. Loeser*, „Die biologischen Grundlagen und die Herstellung der Gefrierkonserven in der Praxis”, Berlin 1941.

⁴⁾ „De snelvriesconservenindustrie in de Vereenigde Staten”: „De snelvriesconservenindustrie in Duitschland”; „Nederland's positie ten opzichte van de ontwikkeling der snelvriesconservenindustrie”, in „Economisch-Statistische Berichten” 1941, blz. 26, 304, 319 en 390.

geconserveerd in een suiker-oplossing⁹⁾, in 1939 van zuurzak-sap en -moes¹⁰⁾ en van mangga gedong in plakken gesneden („sliced“) en geconserveerd in een suikerstroop¹¹⁾. Volledigheidshalve vermelden wij nog den geslaagden import in Nederland van het sap van de passievrucht of boeah negri (passiflora); welke evenwel tot stand is gekomen vóór de oprichting van het Conserven-Laboratorium en niet van Java doch van Deli (Sumatra's Oostkust) uit plaats vond¹²⁾; de hier te lande daarmede bereide limonadesiroop is onder de namen „Markiza“ en „Toba“ bekend geworden.

De fruitwinning is in Indië een bevolkingsbedrijf. De bevolking teelt op haar erven en in beperkte mate op haar droge bouwgronden (tegalans) vruchtboomen, die echter in aantal per erf zoo gering blijven, dat van een boomgaard welhaast nog nergens gesproken kan worden. Een interessant overzicht daarvan vinden wij in het eerste hoofdstuk van het proefschrift van E. L. Levie¹³⁾, die bijv. vermeldt, dat in een viertal belangrijke vruchten-centra op Java het totaal aantal vruchtboomen per erf gemiddeld niet meer dan 70 bedroeg. Wel waren er ten-tijde van zijn studie (1937) teekenen, die wezen op een overgang hier en daar op Java van erfcultures naar boomgaard-cultures, dus naar grotere eenheden van uniforme productie, maar op één spoedig verder voortschrijden in die richting was volgens hem weinig kans. Levie besluit zijn beschouwingen over de productie van ooft in Indië met de volgende woorden (blz. 11):

„Voorloopig zal op Java en in de Buitengewesten de erfbeplanting nog jaren lang in weinig gespecialiseerden vorm blijven bestaan. Hierbij zijn dus de aanplantingen van fruitboomen klein, met veel variatie binnen de aangeplante soorten; men besteedt weinig of geen zorg aan het product en de tani kan het slechts in dwerg-partijtjes van zeer wisselende samenstelling en kwaliteit ten verkoop aanbieden.”

Geheel in overeenstemming daarmee is hetgeen wij lezen in een in 1939 door het Departement van Economische Zaken te Batavia samengestelde beschouwing¹⁴⁾ over „Nieuwe mogelijkheden voor de verwerking en den afzet van Nederlandsch-Indisch fruit“:

„De hier te lande geteelde vruchten zijn afkomstig van erven en aanplantingen van inheemsche fruittelers en klein-landbouwers. Onder deze omstandigheden is het niet mogelijk — als bijv. in Californië — hoofdzakelijk vruchten van eerste kwaliteit te produceeren. Het is onvermijdelijk, dat een niet onbelangrijk percentage, mede afhankelijk van de aan de teelt bestede zorg, van tweede kwaliteit is en daardoor in mindere mate geschikt is voor consumptie als tafelfruit. Verwerking van deze vruchten van tweede kwaliteit, welke schoonheidsfouten vertoonen en daardoor een drukkenden invloed uitoefenen op het gemiddelde prijspeil, zoodat deze als zoodanig niet op de markt komen, maakt derhalve de vruchtencultuur loonender.”

Volgt dan een beschrijving, hoe het Conserven-Laboratorium de verwerking van dat tweede kwaliteitsfruit* op sappen en conserven aanmoedigt.

⁹⁾ Ind. Mercur 60, 98 (1937) en Meded. Afd. Handelsmuseum 22, 85 (1941). (Inlichtingen en Onderzoekingen in 1940).

¹⁰⁾ Ind. Mercur 61, 638 (1938) en Meded. Handelsmuseum 28, 41 (1944). (Inlichtingen en onderzoekingen in 1943).

¹¹⁾ Meded. Afd. Handelsmuseum 21, 98 (1940). (Inlichtingen en Onderzoekingen in 1939).

¹²⁾ Meded. Afd. Handelsmuseum 14, 113 en 115 (1934); 15, 122 (1935); 16, 131 (1936) en 18, 106 (1938) (Inlichtingen en Onderzoekingen in 1933, 1934, 1935 en 1937) en Trop. Natuur, 23, 133 (1934).

¹³⁾ „Ontwikkelingsmogelijkheden van coöperatieve organisaties voor den verkoop van ooft in Nederlandsch-Indië“, proefschrift Wageningen 1938; zie ook diens voordracht voor de 18e Indische Landbouwweek, Wageningen, Dec. 1937: „Iets over den handel in vruchten in Nederlandsch-Indië“, Landbouwk. Tijdschr. 50, 392 (1938) en diens artikel: „De handel in vruchten in Nederlandsch-Indië“, Alg. Landbouwweekbl. Nederl. Indië 22, 138 en 152 (1937).

¹⁴⁾ Econ. Weekbl. Nederl. Indië 8 (I), 156 (1939).

Wij zijn met opzet ingegaan op die kwesties, omdat zij nauw raken aan de in den aanvang geformuleerde vragen van mr. Onnes. Voor het snelvriesprocédé toch wordt het fruit verlangd: versch, in groote hoeveelheden en van uitstekende gelijkblijvende kwaliteit. Uit de beide citaten volgt, dat daaraan voor Indië bij de huidige wijze van voortbrenging niet gemakkelijk zal zijn te voldoen.

Maar gesteld, dat Indië er t.z.t. in slaagt grotere partijen fruit van uniforme kwaliteit voort te brengen, welke soorten van vruchten zouden dan in aanmerking komen? Hier kan wederom van de werkzaamheid van het Conserven-Laboratorium dankbaar profijt worden getrokken; daar toch is vastgesteld, welke Indische vruchten voor verwerking tot conserven in één of anderen vorm in de eerste plaats in aanmerking komen: ananas, zuurzak; djerok (citrussoorten), papaja, mangga en passiflora of passievrucht. Verscheidene dier soorten zijn bij de zoeven beschreven proefzendingen in sap- of conservenvorm naar Nederland reeds genoemd.

De belangrijkste productiegebieden van die vruchten vallen niet samen. Voor ananas bijv. is de marga Merandjat in de residentie Palembang (Zuid-Sumatra) misschien wel het beste productiecentrum¹⁵⁾; de bevolking teelt daar welhaast zonder uitzondering slechts één vorm, de zgn. bogor betawi, zoodat het geogste product opvallend uniform is. Daarenboven heeft een in 1934 door den plaatselijken Landbouwvoorlichtingsdienst en de Afdeling Handelsmuseum ingesteld onderzoek aange-toond, dat de Palembang-ananas zich uitstekend leent voor conserven en een product levert, beter in kwaliteit dan de Singapore-ananas en welhaast niet veel onderdoend voor die van Hawaii¹⁶⁾. Een in dit centrum te vestigen fabriek voor het snelvriesprocédé zou Palembang als afscheephaven dichtbij hebben. Het is echter uit bedrijfs-economische overwegingen niet raadzaam zich uitsluitend tot één fruitsoort te beperken; ongelukkigerwijze bevinden zich van de overige met name genoemde soorten in het achterland van Palembang geen uitgesproken centra. Voor de passievrucht bijv. is het dichtstbijgelegen centrum de Karo-hoogvlakte ter Oostkust van Sumatra; de plant brengt namelijk slechts in de koelere bergstreken regelmatig vruchten voort. De centra van de mangga-teelt vinden wij nog verder weg, namelijk in Midden- en Oost-Java (Cheribón—Pasoeroean). Daar komt nog bij, dat van de genoemde 3 vruchten, de mangga slechts enkele maanden per jaar geogst kan worden, dus een bedrijf-nimmer het geheele jaar kan bezetten. De omgeving van Malang (Oost-Java) is het belangrijkste djerokcentrum, doch evenals bij de mangga is de oogst tot eenige maanden beperkt, al vallen die tijdstippen niet samen, zoodat een snelvriesbedrijf bijv. djerok kan verwerken en daarop de mangga-verwerking kan doen volgen. Mogelijk dat voor die snelgevroren producten Soerabaja de afscheephaven zou kunnen vormen. Papaja en zuurzak zijn meer algemeen verspreid, zonder dat van speciale centra gesproken kan worden.

Uit dit korte overzicht mag blijken, dat het niet gemakkelijk is in Indië een goede plaats voor een fabriek van fruitconserven volgens het snelvriesprocédé aan te wijzen. Ook is het aantal voor het doel geschikte fruitsoorten vermoedelijk beperkt. Op het eerste gezicht zou men Java willen noemen, maar dan blijkt de kwaliteit en soms ook de kwantiteit van het beschikbare fruit lang niet zoo fraai als men wel had gedacht. Toch is vermoedelijk op Java nog de meeste kans aanwezig, veel zal daarbij echter afhangen van de deskundigheid der bemoeiingen met de teelt en het oogsten der vruchten.

December 1943.

Ir. W. SPOON.

¹⁵⁾ Soenardjo Atmodipoeowo, Ananascultuur en -handel in de residentie Palembang, Landbouw 10, 465 (1934/35).

¹⁶⁾ Meded. Afd. Handelsmuseum 16, 132 (1936). (Inlichtingen en Onderzoekingen in 1935).

DE WERKZAAMHEDEN VAN DEN CENTRALEN DOCUMENTATIEDIENST INZAKE BEDRIJFSORGANISATIE.

De laatste jaren wordt in het bedrijfsleven in toenemende mate werk gemaakt van het bewerken van literatuurgegevens, teneinde datgene uit den stroom van publicaties vast te houden, wat op eenig, gewoonlijk niet met het verschijnen der publicatie samenvallend, tijdstip van urgent belang kan worden. Verschillende bedrijven en instellingen in den lande, waartoe in de eerste plaats de grootere behorende, beschikken daartoe over een eigen documentalist of documentatie-afdeeling; in kleinere bedrijven wordt deze taak gecombineerd met andere werkzaamheden, waarvoor die van den directie-secretaris zich meestal het best leenen.

Andere bedrijven, waaronder zóowel groote als middel-groote en kleine bedrijven, zijn, teneinde gedocumenteerd te worden, aangesloten bij één of meer der instellingen, die zich speciaal met het analyseeren en classificeeren van literatuur bezighouden.

Van één dezer instellingen (de Centrale Documentatiedienst inzake Bedrijfsorganisatie) kondigden wij in ons artikel in het nummer van 14 October 1942 (No. 1395) aan,

dat zij haar werkzaamheden was begonnen. Sindsdien is er hard gewerkt.

In 1942 was de zeer uitvoerige code gereedgekomen en werd een aanvang gemaakt met het vervaardigen der documentatiefiches, waarvan 31/ December 1942 4.000 gereed waren. Deze kaartjes werden met nog 3.000 andere in Januari aan de aangeslotenen toegezonden. In den loop van 1943 zijn daarna nog 8.000 kaartjes verschenen en aan de aangeslotenen toegezonden, zoodat deze op 31 December over een reeds vrij omvangrijk kaartsysteem (15.000 kaartjes) beschikten. Voor 1944 staat een maandelijksche zending van ca. 1.000 kaartjes op het programma; eind 1944 zal het kaartsysteem dus ruim 27.000 kaartjes bevatten.

Met behulp van dit kaartsysteem-kunnen de aangeslotenen over ieder onderwerp op het uitgebreide gebied der interne bedrijfsorganisatie, dat in de literatuur wordt behandeld, op uiterst snelle wijze geïnformeerd worden.

Het geheele systeem gaat uit van de gedachte, dat het voor den bedrijfsman slechts mogelijk is om van de bestaande literatuur op doeltreffende wijze kennis te nemen, wanneer:

1. hij *permanent* beschikt over een behoorlijk onderwerps-gewijze gerangschikt kaartsysteem;

2. dit kaartsysteem volgens een *fijnverdeelde systematiek* is gerangschikt, zoodat slechts een betrekkelijk klein aantal kaartjes geraadpleegd behoeft te worden;

3. voor ieder detailonderwerp, dat in eenige publicatie wordt behandeld, een afzonderlijk kaartje gemaakt wordt, dat *verwijst naar de bladzijden*, waarop het betrokken onderwerp is besproken;

4. de kaartjes een duidelijke *omschrijving* geven van den aard van hetgeen in het desbetreffende gedeelte der betrokken publicatie is behandeld.

Voor al door de punten 2, 3 en 4 wordt het zoekwerk tot een minimum beperkt. Door deze werkwijze vindt men tot op de *bladzijde nauwkeurig* de gegevens, die men zoekt, en wel voor een belangrijk gedeelte in literatuur, in welke men het, op den titel der betrokken publicatie afgaande, niet zou zoeken (zie afb. 1 en 2).

Een dergelijke grondige literatuurstudie is voor individuele bedrijven praktisch niet uitvoerbaar; de behoefte eraan bestaat echter wel. Vele bedrijven en instellingen zijn er derhalve in 1942 en 1943 toe overgegaan zich bij den C.D.B. aan te sluiten. De kosten van aansluiting bedragen een fractie van

U 658.78	651
Organisatie van opslag en bewaring, onderscheiden naar de functie der goederen	
Ziegler. Das Lager im Fabrikbetrieb. 1935.	
(13/15) Het magazijn voor de grondstoffen zóowel als dat voor de eind-producten moet in verbinding staan met de buitenwereld. Minimum transportkosten. Spoorwegaansluiting. Afbeeldingen van de juiste ligging van dergelijke magazijnen t.o.v. het bedrijf en de aansluiting met de buitenwereld. Horizontale en verticale ligging der fabrieksafdeelingen. Verwijzing naar: Hundhausen, "Innerbetriebliche Standortfragen", in: Ztschr. f. Wiss. Forschung, Jan. '25.	Deze gegevens zijn uitsluitend bestemd voor deelnemers aan den C.D.B. Auteursr. voorbeh.
(17/19) Indeeling der magazijnen naar de functie der goederen.	
Bibl.: 4, 25	Eigen Bibl. no.
f Centrale Documentatiedienst inzake Bedrijfsorganisatie	(K 1382)

afb. 1 : definitief onderwerpskaartje

Schaik, St. van.
Rationalisatie in de kunstzijde-industrie. Purmerend, 1938. 8 ^o , 22 blz., geill. N.I.V.E.-publ. no. 161.
Na een algemeene inleiding over het sociaal verantwoord zijn van rationalisatie, worden de technische en economische rationalisatiemaatregelen, zóoals deze bij de A.K.U. in de periode 1929-1938 zijn getroffen, beschreven. De technische rationalisatie bewoog zich op het gebied van ventilatie, stroomgebruik en verandering van het productieproces (vergroting van de eenheid product en verandering van de vorm waarin het product op de markt wordt gebracht). De economische rationalisatie richtte zich op opvoering van de productiviteit van de arbeiders.
Bibl.: 1, 2, 4, 7, 9, 20, 21, 29, 39, 72
f Centrale Documentatiedienst inzake Bedrijfsorganisatie
(K 1382-K 134)

afb. 2 : definitief schrijverskaartje

wat men bij individueel werk zou moeten uitgeven. Bovendien verkrijgt men een veel vollediger beeld der beschikbare literatuur, waarbij vooral de nieuw verschijnende literatuur, welke in de eerste plaats wordt bestudeerd, van belang is.

Een onderlinge uitleenregeling zorgt ervoor, dat men de gevonden literatuur op gemakkelijke wijze ter beschikking kan krijgen, en sinds kort is voorts een regeling getroffen voor het verkrijgen van fotocopies. Verder is van alle geclassificeerde literatuur een excerpt (lengte ca. 1 : 100) verkrijgbaar.

Het analyseeren en classificeeren van de literatuur, die in aanmerking komt, geschiedt met behulp van een zeer uitvoerig decimaal classificatiesysteem (zie afb. 3), dat is opgebouwd volgens het principe der voortgezette onderverdeling. Het classificatiesysteem omvat een hoofdcode van ruim 1.200 en een bedrijfscode van ongeveer 300 hoofdes. De hoofdindeling is:

- 0 Algemeene grondslagen en algemeene aspecten van de bedrijfsorganisatie.
- 1 Juridische en financieele organisatie.
- 2 Arbeidsverdeling, leiding en controle.
- 3 Personeel- en arbeidsvraagstukken.
- 4 Terreinen, gebouwen, huisvesting, inrichting, etc.
- 5 Kostprijs, waarde- en balansproblemen.
- 6 Technische organisatie.
- 7 Commercieele organisatie.
- 8 Administratieve organisatie.
- 9 Algemeene hulpdiensten en stafafdelingen, externe adviseurs en controleurs.

B Bedrijfscode.

Door het decimale systeem kan iedere groep steeds weer worden onderverdeeld, hetgeen speciaal van belang wordt voor rubrieken, waarin op den duur te veel kaartjes komen.

Zoals reeds gezegd, vormt de nieuwe literatuur een belangrijk onderdeel van de productie; er wordt voor gezorgd, dat de hieruit resulterende kaartjes zoo spoedig mogelijk aan de aangeslotenen worden toegezonden.

De oudere literatuur wordt geleidelijk bewerkt.

Het analyseeren en classificeeren geschiedt door een staf van interne en externe medewerkers. Iedere publicatie wordt door twee dezer medewerkers onafhankelijk van elkaar geanalyseerd en geclassificeerd.

Vervolgens wordt beide arbeid door een derde vergeleken en beoordeeld. Periodiek worden de reeds afgeleverde kaartjes van daarvoor in aanmerking komende groepen aan een critische beschouwing onderworpen.

J. R. VAN MANSUM.

DE TINMARKT EN TINPOLITIEK IN 1943.

De tinmarkt vertoont in het afgelopen jaar voornamelijk twee aspecten. In de eerste plaats treft ons de accentueering van de plaats, die het Westelijk halfrond thans in de tinvoorziening, voor zoover bekend, inneemt. Een tweede opvallend aspect ten aanzien van deze grondstof, is de groote aandacht, die voor dit metaal aan de naoorlogsche plannen wordt geschonken.

C.D.B.		UDC
88	Administratie van bepaalde bedrijfsonderdelen en handelingen <i>Voor subgrootboeken zie 853.6; voor bijboeken zie: 853.7</i>	88
881	Kas, bank- en giro-administratie <i>Voor begrotingen zie: 223.7</i>	697.26
.2	Kasbeheer en -administratie	697.262
.6	Overmaking van gelden	697.266
.61	Telegrafische overmaking van gelden	697.266.1
.62	Overmaking van gelden via de postrijen	697.266.2
.63	Overmaking van gelden via de banken	697.266.3
.64	Giro	697.266.4
.69	Andere wijzen van overmaking	697.266.9
882	Debiteuren- en crediteurenadministratie	697.262.1
.2	Debiteurenadministratie (incl. incasso)	697.262.1.1
.4	Crediteurenadministratie	697.262.1.2
883	Inkoopadministratie <i>Voor begrotingen zie 223.11 voor inkooporganisatie zie: 72</i>	697.262.23
884	Voorraadadministratie, magazijnadministratie <i>Voor begroting zie: 223.3, voor organisatie van den opslag en de bewaring zie: 65 voor magazijnbeheer zie: 73</i>	697.262.26
.1	Permanence de l'inventaire	
885	Orderbehandeling en facturering; verkoopadministratie <i>Voor begrotingen zie: 223.16</i>	697.262.27
.1	Orderbehandeling en facturering <i>Voor aflevering der goederen uit het magazijn zie: 73.5</i>	698.214
.2	Winkelverkoop	
.5	Verkoopstatistiek	698.214.11
886	Loonadministratie <i>Voor loon als kostenfactor zie: 522.3</i> <i>Voor administratie der kostenverrekening zie: 887</i>	697.262.27
887	Administratie der kosten en der prestaties (tijd-, materiaal-, indirecte kostenverrekening, productieverantwoording); voor begroting zie: 223.5	697.267
.1	Kostenplitsing	
.2	Kostenverrekening, kostprijsadministratie; voor kostprijs en prijsvorming in het algemeen zie: 51	
.21	Voorcalculatie	697.267.2
.22	Nacalculatie	697.267.23
.221	Verrekening van grondstoffenverbruik	697.267.23.1
.222	Verrekening van loonkosten	697.267.23.2
.223	Verrekening van overige kosten	697.267.23.3
.227	Verspreiding en administratie van gereedgemaakte productie	697.267.23.9
.5	Administratie der prestaties	
.51	Per man	
.53	Per machine	
.55	Per afdeling	
888	Administratie van periodieke inkomsten en uitgaven, van beleggingen en schulden met periodieke inkomsten en uitgaven en van het aandeelenvermogen	
.1	Periodieke inkomsten, niet gebonden aan beleggingen	
.2	Periodieke betalingen, niet gebonden aan rentedragende schulden	
.3	Beleggingen met periodieke inkomsten	
.4	Schulden uit periodieke rentebetaling	
.5	Administratie van het aandeelenvermogen	697.261.16
889	Administratie der overige bedrijfsonderdelen en handelingen	
.1	Administratie van installatie en inventaris	697.261.11
.7	Administratie van termijncontracten	

889.7

Afb. 3.

Het eerste aspect is hoofdzakelijk van tijdelijk belang, immers, de productie van het Verre Oosten moge thans in het kader der Japansche zelfvoorziening zijn opgenomen en aanzienlijk verminderd zijn, zoodat bij een overzicht van de wereldtinpositie deze gebieden, ook al door gebrek aan gegevens, buiten beschouwing blijven, dit zal toch slechts van tijdelijken aard zijn. Eens zal dit hoofdproductiegebied, met een vóóroorlogsche winning van omstreeks 120.000 ton per jaar, op de wereldtinmarkt weer zijn plaats innemen en zijn invloed doen gelden.

Hoewel alle voorwaarden voor de verwerkelijking der toekomstplannen nog geenszins vervuld zijn, is het toch belangwekkend hiervan kennis te nemen, omdat de grondstof tin typisch een proefobject blijkt, waaraan men vele mogelijke vormen van internationale grondstoffenregeling en grondstoffenpolitiek kan toetsen. Het tinkartel was één der eerste strak georganiseerd en vrij regelmatig werkende zgn. grondstoffencontroles. De zgn. tinpool was een vorm van marktregeling, die thans weer op groote schaal, zie bijv. bepaalde delen in het plan Keynes en Amerikaansche voorstellen, wordt gepropageerd. De strijd tusschen de

oude grondstoffenmonopolies, in dit geval hoofdzakelijk Groot-Brittannië, en de toenemende economische betekenis van de consumenten, hier voornamelijk de Verenigde Staten, is duidelijk waar te nemen in de gebeurtenissen op de tinmarkt in de afgelopen periode. Ook de oorlogsinvloed, wat betreft het gebruik van vervangingsproducten en de productieverhuizing, is bij deze grondstof duidelijk te constateeren.

In het onderstaande zullen wij van deze beide karaktertrekken een beknopt overzicht geven.

Productieverhuizing in de tinwinning.

Hieronder volgt een staattie van de tinwinning in eenige, thans nog voor de wereldtinmarkt van betekenis zijnde, gebieden, in 1939 en in 1943, waarbij de cijfers voor het laatste jaar uiteraard grootendeels ramingen zijn.

Tinproductie in 1.000 long tons.

	1939	1943
Bolivia	27,6	38
Nigerië	10,8	20
Belgisch Congo	9,6	26
Overige gebieden in Europa, Amerika, Afrika en Australië	± 15	20
Totaal (excl. Verre Oosten) ..	± 63	± 104

De verhuizingen, die in den tinmijnbouw in dezen oorlog zijn opgetreden, treden hier duidelijk aan het licht. De productie in Bolivia is met ongeveer 40 % toegenomen, al is de stijging nog aanzienlijk beneden de raming gebleven, die een evenaren van de topproductie van 1929 had verwacht. Over het beloop van den tinexport van dit gebied moge het onderstaande staattie volgen.

Tinexport van Bolivia in 1.000 long tons.

1929	47	1940	39
1933	15	1941	43
1935	28	1942	39
1937	25	1943	38
1939	28		

Na de aanvankelijk sterke productiestijging in het begin van dezen oorlog is een lichte teruggang ingetreden en o.i. moet ook voor de toekomst niet met een belangrijke toeneming van de voortbrenging worden gerekend. Bovendien is het metaalgehalte van een deel der gewonnen ertsen zoo laag, dat de verwerking hiervan bijzondere moeilijkheden en kosten meebrengt, hetgeen o. a. voor de Amerikaansche smelterij in Texas een factor van betekenis vormt.

In Afrika zijn groote investeringen gedaan om de daar in opkomst zijnde tinwinning in versneld tempo uit te breiden dan wel tot intensiever ontginning over te gaan, hetgeen tot resultaat heeft gehad, dat de productie in dit gebied in dezen oorlog meer dan verdubbeld is, en thans die van Bolivia overtreft. De toenemende betekenis van dit werelddeel als leverancier van grondstoffen komt ook in de winning van dit metaal tot uitdrukking.

Voorts zijn nog in verschillende gebieden in Afrika, alsook in mindere mate in Zuid-Amerika en Canada, tinertslagen ontdekt en in exploitatie genomen, waarvan de opbrengst echter geheel onbekend is. Wel bekend is, dat de bestaande kleinere productiegebieden in Europa, Afrika, Zuid-Amerika, Australië en China hun opbrengst zooveel mogelijk hebben verhoogd.

Alles bijeengenomen staat men dus voor het feit, dat, ter compensering van de aan Japan verloren tinertsgebieden in het Verre Oosten, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten de productie elders, en vooral in Afrika, sterk hebben uitgebreid en dat ook voor de toekomst met een aanzienlijk verhoogd aanbod ten opzichte van de vóóroorlogse productie moet worden gerekend. Voeg hierbij nog de uitbreiding van de smelterscapaciteit, die in de tinwereld

altijd nauw met den mijnbouw is verbonden, met name in Amerika (Texas)¹⁾ en ook in Afrika (Belgische Congo), dan zal het duidelijk zijn, dat de oorlog in de tinproductie aanzienlijke verhuizingen heeft teweeggebracht.

Moelijkheden en plannen voor de toekomst.

Getuigt de vóóroorlogse „restrictie”-politiek voor tin al niet van een in alle opzichten voorspoedige situatie, thans is de positie voor de tinwinning nog ingewikkelder en ook ongunstiger geworden.

Wij noemen hier eenige factoren van de thans ontstane positie:

1. De bovengenoemde productieverhuizing en productieveuitbreiding.
2. De toenemende invloed van de Vereenigde Staten op productie en verbruik.
3. Het in gebruik komen van vervangingsmiddelen voor tin en het ontdekken van technische procédé's, waardoor op bepaalde toepassingen van tin aanzienlijk bezuinigd kan worden.

Het eerste is, gezien ook de hierdoor ontstane groote structuurverschillen voor de verschillende productiegebieden, alsmede de verwachte overproductie, een verschijnsel dat zich niet meer gemakkelijk laat corrigeren en bovendien tal van moeilijkheden schept voor een eventueel noodzakelijke gezamenlijke regeling der productie. De toch reeds eenigszins verschillende belangen in het tinkartel zijn daardoor wel zeer sterk uiteenlopend geworden, terwijl bovendien hoge oorlogskosten of -verliezen den toekomstigen strijd om het bestaan voor de verschillende producenten nog zullen verscherpen. Dat het met de handhaving der productie-uitbreiding in Afrika ernst is, moge bijv. blijken uit een overeenkomst tusschen Engeland en de Afrikaansche tinproducenten. Ter opvoering der productie is hier in versterkte mate intensieve roofbouw gepleegd op de bestaande ertsvoorraden, zoodat deze binnenkort uitgeput zullen raken. De Engelsche Regeering keert nu aan de producenten voor deze extra belasting van hun mijnbouwterreinen een buitengewone vergoeding uit, die echter uitdrukkelijk gebruikt moet worden om tot het ontginnen van nieuwe, nog niet aangesproken, ertsreserves over te gaan, die in dit land nog in voldoende mate aanwezig moeten zijn.

De invloed van de Vereenigde Staten op de toekomstige tinpolitiek bespraken wij reeds in een artikel in dit blad¹⁾.

In de daar genoemde tendensen, nl. invloed bij de bestaande marktcontrole, steun aan en deelneming in de Zuid-Amerikaansche productie, en het oprichten van tinsmeltingcapaciteit in de Vereenigde Staten, is alleen ten aanzien van het tweede, de Zuid-Amerikaansche tinpolitiek der Vereenigde Staten, momenteel eenige wijziging opgetreden. De hand, en daarmee ook het economische contact, met Bolivia is wat minder hecht geworden en zoo wordt thans van Amerikaansche zijde niet meer op de bekende contractvoorwaarden tegen vrij hooge prijzen gekocht, maar alleen mondesmaat naar de behoefte en positie van den dag. Toch gelooven wij, dat deze momentele gebeurtenissen op den duur het streven van de Vereenigde Staten in dezen weinig zullen beïnvloeden en dat het contact met de afzonderlijke tinproducenten — evt. via het Billiton-concern als exploitant der smeltovens — wel zal worden aangehouden.

Deze invloed der Vereenigde Staten, die zij op zichzelf als belangrijkste consumenten toch reeds op de tinmarkt blijven uitoefenen, moet niet voor de vuist weg als een ongunstige factor voor de tinmarkt worden aangemerkt, al is hierdoor toch een situatie geschapen, die het aantal voor een geslaagde tinpolitiek te regelen kwesties zeker vermeerderd.

¹⁾ Zie voor uitvoerige beschouwing hierover „E.-S.B.” van Juni 1943: „De tinvoorziening der Vereenigde Staten”, blz. 221 e.v.

In tinkringen rekent men algemeen met een na-oorlogse overproductie voor dit metaal, hetgeen, naar raming, op een permanente productiebeperking van in doorsnee 40 % zou neerkomen. Het gebruik van vervangingsproducten, alsmede de electrolytische blikfabricage — al zijn de mogelijkheden van dit laatste product nog min of meer beperkt — enerzijds en de verwachte productietoename anderzijds, men raamt een toekomstige wereldproductie van ongeveer 260.000 long tons, geven aanleiding tot deze weinig rooskleurige perspectieven.

Van de zijde der tincontrole heeft men dan ook intensief de research ter hand genomen, teneinde nieuwe gebruiksmogelijkheden op te sporen. Afgezien van het resultaat hiervan, moet men echter wel bedenken, dat het scheppen en handhaven van nieuwe toepassingen van deze grondstof, die in het algemeen, zeker in het begin dezer pogingen, een niet zoo'n onmisbaar karakter dragen, moeilijk te vereenigen is met een voor de producenten succesvolle monopolistische marktpolitiek. Zeker geldt dit, indien deze politiek, zooals tot dusver, gericht is op het opvoeren der prijzen tot een peil, dat ook de kosten van den ongunstigsten producent goedmaakt. Het handhaven en uitbreiden van de tinconsumptie zal alleen bij een geheel andere marktpolitiek mogelijk zijn.

Slotbeschouwing

Resumeerende zouden wij van de tinsituatie in het afgelopen jaar willen zeggen, dat de oorlog ook hier den toestand aanzienlijk ingewikkelder en moeilijker heeft gemaakt dan zij reeds voordien was. Het zoeken van een oplossing in een richting, waarin zich de tinpolitiek tot dusver heeft bewogen, lijkt ons weinig kans van slagen te hebben. Men zal een geheel nieuwe koers moeten varen om tot een bevredigende regeling van productie en verbruik van dit belangrijke metaal te komen.

J. WILLEMS.

OVERHEIDSMAATREGELEN OP ECONOMISCH GEBIED

LANDBOUW- EN VOEDSELVOORZIENING:

Inlevering puntdraad en gladde draad. Verordening inzake verplichte inlevering van een zekere hoeveelheid puntdraad en gladde draad door gebruikers van grasland of kunstweide in Nederland, met uitzondering van de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland. (E. V. 1944 No. 2; blz. 44).

Pluimvee. Regeling betreffende verplichte inlevering van een aantal stuks pluimvee door houders van fok- en vermeerderingsbedrijven. (E. V. 1943 No. 39; blz. 1068).

Sierteelt. Mededeeling inzake de zgn. bloembollen- en knollenregistratie voor 1943/44. Regeling inzake aankoop van gladiolenknollen voor uitvoer. Intrekking van een aantal regelingen voor de sierteelt in verband met de nieuwe verordeningen en besluiten van het betrokken bedrijf. (E. V. 1944 Nos. 1, 2 en 3; blz. 21, 37 en 67).

Tabak. Regeling van den Productiecommissaris voor den Tuinbouw en Oofteelt inzake de regeling van de teelt van tabak in 1944. (E. V. 1944 No. 2; blz. 43).

Vee. Mededeeling inzake de regeling van rundveelevering en melkaflevering, met betrekking tot het aangeven van bijzondere oorzaken van slechte melkopbrengst van het vee. Voorloopige publicatie inzake de varkensregeling 1944; de regeling van den biggenaanfok in 1943 zal dit jaar geen wijzigingen ondergaan; door een juiste verdeling van het aantal biggen in 1944 hoopt men beter aan de vraag te kunnen voldoen en verwacht men een normaler prijsbeloop voor biggen. Mededeeling inzake het nemen van overheidsmaatregelen ten aanzien van de hooge rundveeprijzen. In verband met de prijsontwikkeling is met ingang van 10 Januari jl. de handel in varkens tot nader aankondiging stopgezet. (E. V. 1944 Nos. 2 en 3; blz. 43 en 60).

Voedselvoorziening. Intrekking en wijziging van diverse besluiten en beschikkingen op het gebied van de voedselvoorziening in verband met regeling van de daarin vervatte materie in de verordeningen en beschikkingen van de betrokken bedrijschappen. (E. V. 1944 No. 1; blz. 8).

STATISTIEKEN

STAND VAN 'S RIJKS KAS

Vorderingen	15 Febr. 1944	23 Febr. 1944
	in guldens	
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank	63.849.359,64	—
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	702.045,34	809.877,66
Voorschotten op ultimo Jan. 1944 aan de gemeenten verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede o.p. op die belastingen en op de vermogensbelasting	26.180.957,41	26.180.957,41
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾	329.390.345,62	329.440.345,62
Idem voor Suriname ¹⁾	8.739.340,08	8.739.340,08
Idem voor Curaçao ¹⁾	107.986,55	107.986,55
Kasvord. wegens creditverstreking a. h. buitenland	16.012.028,—	16.012.028,—
Daggeleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. van Rijkscomptabelen	193.104.411,16	186.140.744,16
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	1.643.727,83	1.498.989,51
Vordering op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	158.648.942,33	159.799.566,16
Verplichtingen		
Voorschot door De Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	—	1.596.196,30
Voorschot door De Ned. Bank in regk.-crt. verstrekt	—	—
Schuld aan De Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	6.666.000,—	6.666.000,—
Schatkistpromessen in omloop	3.156.300.000,— ¹⁾	3.133.500.000,— ¹⁾
Daggeleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	217.900.547,50	218.446.205,—
Schuld op ultimo Januari '44 aan de gem. wegens aan haar uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. i. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fondsbel. alsmede o.p. op die bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	—	—
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	575.917.704,34	535.482.659,56
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹⁾	866.298,99	881.298,99
Id. aan div. instellingen ¹⁾	462.701.269,16	483.013.988,07

¹⁾ In regk.-crt. met 's Rijks Schatkist. ²⁾ Rechtstreeks ondergebracht bij De Nederlandsche Bank nihil.

DE NEDERLANDSCHE BANK.

(Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt, muntmateriaal en deviezen ¹⁾	Binnenl. wissels, openmarktpapier, belegingen, voorschotten a/h. Rijk en diverse rekeningen ¹⁾	Totaal activa	Totaal opeischb. schulden
6 Mrt. '44	4.514.063	171.626	4.757.264	4.593.907
28 Febr. '44	4.510.147	147.595	4.729.485	4.569.823
21 " '44	4.459.222	167.036	4.696.474	4.537.841
14 " '44	4.405.825	146.046	4.620.999	4.463.971
7 " '44	4.345.594	148.422	4.564.741	4.410.601
31 Jan. '44	4.336.262	144.988	4.553.193	4.400.802
24 " '44	4.277.620	145.646	4.492.726	4.431.668
6 Mei '40	1.173.319	248.256	1.474.306	1.424.016

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldi in R/C	Bankassigtiën en diverse rekeningen	Saldo Rijk R/C (D/C)	Schatkistpapier rechtstr. ondergebracht
6 Mrt. '44	3.842.824	751.070	94.389	C. 117.324	—
28 Febr. '44	3.803.971	764.834	91.713	C. 173.975	—
21 " '44	3.732.416	805.391	89.709	C. 94.181	—
14 " '44	3.682.381	781.546	88.124	C. 123.044	—
7 " '44	3.649.463	761.134	85.207	C. 124.480	—
31 Jan. '44	3.620.110	780.585	83.573	C. 112.384	—
24 " '44	3.552.668	788.952	82.181	C. 153.609	—
6 Mei '40	1.158.613	255.174	10.230	C. 22.962	—

¹⁾ Ingevolge de verordening 58/1943 (d.d. 26 Juni) zijn de posten „Correspondenten in het buitenland” en „Buitenlandsche betaalmiddelen (excl. pasmunt)”, voorheen begrepen in de „Diverse rekeningen”, vanaf 5 Juli opgenomen onder de buitenlandse portefeuille, in onzen staat samengevat als „deviezen”.

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1943 het Jaarregister 1943, laatste bladzijde)

	Blz.		Blz.		Blz.
Administratieplicht	27, 55, 123	Monopolieproducten	55, 123	Turf	96
Afval	123	Non-ferrometalen	123	Vee	41, 97, 135
Algemeen Vestigingsverbod	55	Omzetbelasting	41, 97	Veevoeder	41, 97
Ambacht	27	Opheffing Centrales	40	Vereveningsheffing	125
Arbidszaken	27, 55, 123	Organisatie Bedrijfsleven	27, 83, 123	Verpakkingsvoorschriften	96
Bank- en Credietwezen	41	Pluimvee	41, 135	Vervoer	111
Belastingzaken	41, 111	Prijsgeregelingen	40, 83, 125	Verzekering	96, 125
Betalingsverkeer met het buitenland	27	Scheidsgerecht Voedselvoorziening	41	Vestigingswet Kleinbedrijf	41, 125
Bouwnijverheid	123	Siersteelt	41, 97, 135	Visscherij	41
Buitenlandse Handel	123	Sociale voorzieningen	125	Vlas	41, 97
Groenten en fruit	96	Steunverleening a. stilgelegde bedrijven	40, 125	Voedselvoorziening	97, 135
Handel	27, 55, 123	Sulkerbieten e. d.	55, 125	Volkstuinten	125
Heffingen	41, 55, 123	Surrogaten	41, 97	IJzer en Staal	125
In- en Uitvoer	26	Tabak	40, 96, 135	Zaden	41, 97
Industrie	27, 55, 123	Textiel	40, 96	Zuivel	41, 97
Inlevering puntdraad en glatte draad	135	Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek	41		
Kamers van Koophandel	40	Tuinbouw	41		
Kinderbijslagwet	123				
Landbouw	41, 97, 125				

Zoojuist verschenen:

DE KOLENVOORZIENING VAN NEDERLAND

door

Dr. A. DE GRAAFF

Publicatie No. 35 van het Nederlandsch Economisch Instituut

PRIJS f 5.50 *

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 4.10; bestellen bij het N.E.I.)

Verkrijgbaar in den Boekhandel

Uitgave van De Erven F. BOHN, N.V. — Haarlem

Binnenkort verschijnt:

De Landbouw als bron van volksbestaan in Nederland

samengesteld door Ir. D. J. MALTHA met medewerking van anderen

Publicatie No. 36

van het Nederlandsch Economisch Instituut

Uitgave: DE ERVEN F. BOHN N.V. — HAARLEM

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE BOEKDRUKKERIJ
H. A. M. ROELANTS — SCHIEDAM

Onze speciale afdeling: drukwerk voor controle en administratie, levert alle voorkomend drukwerk op dit gebied concurrerend, snel en accuraat. Uitgifte-apparaten in groote verscheidenheid van werkwijze en capaciteit naar de behoeften van elk bedrijf. Onze terzake-kundige staf is te allen tijde voor gratis advies te Uwer beschikking.

Tel. 69300
(3 lijnen)

Het volkscredietwezen in de depressie

door

R. M. Dr. Soemitro
Djojohadikoesoemo

Publicatie No. 34 van het Nederlandsch Economisch Instituut

Prijs f 5.50*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 4.10; bestellen bij het N.E.I.)

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave: De Erven F. BOHN N.V. — Haarlem

Beschouwingen over een tonie tussen Nederland en België-Luxemburg

door

D. C. Renooij

3de Publicatie van het Nederlandsch Economisch Instituut

Prijs f 8.40*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 6.—; bestellen bij het N.E.I.)

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave: De Erven F. BOHN N.V. — Haarlem